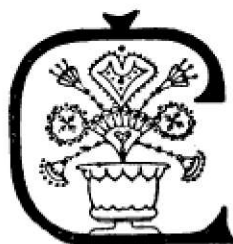

Jos. Kostanjevec:

Sprevod.

⟨Konec.⟩

e si Večna resnica, moraš tudi vse vedeti,» pravi Joža. — «Ne bom trdil tega. Rekel sem, da so mi ljudje samo nadedli ta priimek, torej ne more biti sad tega priimka vsegavednost. Imenujem se prav za prav Jože Pevec, dasi nimam niti posluha in sem v svoji mladosti rjul kakor mlad tiger, ko so me silili, naj pojem. Tedaj so zbijali iz mene šale, takšne, da so se od smeha držali za trebuhe. Jaz sem ob takšnih prilikah vselej dejal: Resnica je, da sem Pevec, pa je tudi resnica, da nisem pevec. Ker sem le prevečkrat ponavljal to resnico, so mi podtaknili ime Večna resnica. Tako pride človek čisto poceni do slave in imenitnosti. Toda vidiš, prijatelj, ta priimek, ki se me je oprijel kakor bršljan drevesa, me ni nikdar jezil, pa mi tudi ni nikdar škodoval. Da, celo koristil mi je, pomagal je izčistiti mojo notranjščino. Večna resnica ne sme lagati, ne sme hinavščiti, sem si dejal ob vsaki priliki, ponavljal tisočkrat v velikih izkušnjavah. Izprva je šlo počasi, o, laž ima prevelike posvetne dobrote na razpolaganje, da jih dá onim, ki jo ljubijo! In vsak hoče, da ga nalažeš, če ne je Tvoj sovražnik. Ko sem pa videl, kako so nosili in še nosijo lažnivci in hinavci na mizo sveto resnico kar v velikih čebrih, da vtone v njej Tvoja čuječnost in opreznost, tedaj se mi je vse pristudilo in z veliko lahkoto sem se počlovečil. Sedaj mi je lahko. Imam veliko sovražnikov, poveličevalcev laži in hinavstva, imam pa tudi nekaj prijateljev, ki me ljubijo. Mimo prvih hodim, kakor bi jih ne videl, drugi hodijo sami za menoj z jasnimi lici in čistimi srci... Vidiš, tako je, Joža Mrak!»

Joža Mrak osupne.

«Odkod me poznaš, Večna resnica? Nikdar me še nisi videl, pa Ti je znano moje ime in moj priimek.»

«Kako si naiven, ljubi moj Joža, da tako vprašaš,» se nasmehe Pevec. «Prej sem že rekel, da nisem vsegaveden, ker vsegavednost nima ničesar opraviti z vulgo Večno resnico. Nekaj pa vendarle vem in znam. Znam namreč čitati z obrazov in kar sem čital, znam sestavljati. Takole, vidiš! Tule pod desnim očesom, na tejle kosti se Ti je zavozljal klopčič drobnih žilic v majhno, zobčasto in temnozeleno, zelo značilno kapico. Tako kapico je imel pod očmi tudi Tvoj oče, ki sem ga poznal, ker sva bila krščena pri enem kamnu, pri kamnu v cerkvi Sv. Štefana,

njegovega patrona. Blag človek je bil Tvoj oče, čudim se le, da mu niso nadeli priimka «Večna poštenost», ali «Večni trud in delo», ali «Večni garač in zastonjkar», zakaj odšel je k svojim očetom suh kakor cerkvena miš, ker ni znal ceniti vrednosti svojega dela in ne požrešnosti svojega bližnjega, kateremu je delal napol zastonj. Odnesel pa je s seboj dober kos poštenosti, zakaj od tistikrat sem jo tam doli le redkokdaj srečal. Vidva sta si podobna kakor Ti je podobna Tvoja glava v zrcalu... Pa ne zameri, še nekaj drugega je, na čemer sem Te takoj spoznal in kar me je prav za prav spomnilo na kapico Tvojega očeta in kar Te še posebno krasi in časti. Ali misliš, da ne znam čitati? Ali nimaš na srajci všitega svojega imena, popolnega imena: Joža Mrak? Prav, ko sem videl Tvojo belo srajco in sem Te že hotel vprašati, kje si jo ukradel v teh časih, da bi si šel tudi sam po eno, me je zbodel v oči Tvoj priimek. In tako vidiš, da ni nobena coprnija ta moja vsegavednost. Vso čast pa Tebi, ko z všitim priimkom kažeš, da je srajca Tvoja poštena last in me s tem dejstvom glasno opominjaš, da prav za prav tudi vulgo ali psevdo Večni resnici ni dovoljeno krasti.»

Joža Mrak ne ve, kaj naj bi si mislil o svojem sosеду. Nekaj je v njegovem govorjenju, kar se ne dá spraviti v soglasje z izrazom njegovega obraza, z bleskom njegovih oči. Vidi se, kakor da trpi muke samo duša in je telo zanje popolnoma brezbrizno.

Nekoliko časa molčita oba, vtopljena vsak v svoje misli.

«Kaj pa si prav za prav, oprosti,» izpregovori prvi Joža Mrak. «To se pravi, s čim se baviš, kaj navadno delaš? Jaz na primer, nisem nič. Prileten penzionist, ki ga nobeden ne mara in ki tudi sam nikogar ne mara. Uživam svobodo na vseh koncih in krajih in se preživljam od zraka in če gre popolnoma po sreči z rjavo žlobudro, ki ji pravijo kava, ali pa s prismojeno prežganko. Samo pred letom dni me je srečal nekdo, ki mi je kupil klobaso. Kaj bi z njo? Poizkusil sem ugrizniti vanjo, pa ni šlo, ni hotelo po grlu. Odvadil sem se bil. In tako sem jo podaril beraču, sedečemu na občestnem kantonu, ki je bil bržčas bolj privajen taki hrani kot Joža Mrak. In tisti nekdo mi je tačas celo obljubil, da bodo on in njegovi prijatelji že v kratkem nekaj storili zame, ki izgledam tako potepuško, da se Bog usmili. „Saj se pa tudi spodobi,“ je dejal s pokroviteljskim glasom, „ko ste tako dolgo molčali za narod.“ Zavil je proti bližnji gostilni, dasi je bilo še zelo zgodaj. Vendar se je prej še enkrat obrnil proti meni in me posvaril: „Pa piti seveda ne smete, če hočete kaj doseči!“ Od tistikrat ga nisem več videl in on mene tudi ne. Toda njegovo

svarilo je pomagalo, od tistikrat nisem več pil, začel sem spravljati vinarje, kolikor jih je ostalo od kave in prežganke in čez dobro leto sem imel toliko skupaj, da sem si kupil tole srajco, edino, ki jo imam. Kadar jo dam prati, ležem v postelj in potrpežljivo čakam, da jo perica prinese. Celo za rdeči sukanec sem nahranil v dobi enega leta, da se na tej srajci blišči popolno moje ime, ki je danes nekoliko pripomoglo, da sva se tako hitro popolnoma spoznala. Izkratka in še enkrat, jaz nisem nič, jaz ubijam samo čas in čas ubija mene. Le včas, včas se mi zdi, tako iz nepoznane dalje prihaja misel, po prstih kakor mamica k bolnemu otroku, in mi prinaša hladila, leka mojim ranam. Misel, da vsaj nisem škodil svoji domovini, če ji nisem mogel koristiti. Toda, odkod ta sentimentalnost, ki je nisem vajen? In danes že ves dan...»

«Da, že danes si mislil na smrt. Ne vprašuj, odkod to vem, ko si mi nehoté povedal sam. Čemu se izpostavljaš smrti, ko še ni čas zate? Res je, mnogi so Te prehiteli, mlajši in krepkejši, toda to je bilo potrebno. Sedaj pa ni potrebno, da samo eden izmed nas izgine, pa bodisi mlad ali star. Mladi so naša bodočnost, stari morajo biti naša sedanost, ker je prošlost umrla in ker je na nje mesto stopila sedanost, ki ni še bodočnost. Vsi so potrebni, kolikor jih je lepih misli in poštenih src. In teh je še mnogo... Pa Ti si hotel vedeti, s čim se bavim jaz in kako ubijam svoje dolge ure od dne do dne in od tedna do tedna. Bil sem svoječasno učitelj, tamle takoj ob meji. Vidiš oni rdeči zvonik za najnižjim črnim obronkom? Komaj da se vidi kos strehe z jabolkom in križem. Vse hiše so skrite med drevjem in za brežinami. Tam sem bival nad štirideset let. In kakor so skrite hiše, tako je bilo skrito tam moje življenje. Toda ljudje so me imeli radi, potrpežni smo drug z drugim, če ni bilo meni ali njim kaj všeč, in smo — delali. V naši vasi ni bilo večnih preprirov med sosedi, v najkočljivejših nesoglasjih so se zatekali v šolo, tam je bilo domače naše sodišče. Ne sodišče, ki obsoja na globe in na smrt, marveč sodišče, ki je pogledalo človeku v dušo in srce in je tamkaj skoro vedno našlo kleno zrno, ki je iz njega vzklila sprava in poravnava. Šola je bila posvetovalnica in zatočišče vseh, ki so iskali pomoči, od najmanjšega do največjega. Nisem bil sam, podpirali so me možje, ki so imeli srca in možgane na pravem mestu. Naj preidem dobo, ki je tudi iz naše vasi zahtevala žrtev skoro iz sleherne hiše, ko so se solze držale skoro slehernih duri in so klonile glave pod težo velike bolesti. Tačas sem hodil od hiše do hiše in sem tolažil kakor sem vedel

in znal. Pa je prišlo nenadoma veliko veselje, pesmi so orile iz dolin v bregove, iz bregov v doline, svirala je godba, po vrhovih so goreli kresovi, na najbolj zapuščenih strniščih so vzklike cvetice. Prišlo je naše odrešenje, tako nenadoma je prišlo, da je ubilo vso opreznost in čuječnost. Do nezavednosti smo se opajali in rajali, v tej nezavesti nismo videli črnega oblaka, drevečega proti nam od zahoda. Ko smo se iztreznili, je bilo prepozno. Zopet je padla tema na naše pokrajine, zarožljale so verige novega robstva, ki je hujše od prvega... V naši vasi je trepetalo sleherno srce, ljudje so se zbirali v gručah, šepetaje govorili med seboj; zaupali niso več niti drevju okoli svojih hiš, da ne bi izdalo njihovega govorjenja in trpljenja. Pričakovali so odločitve v smrtnem strahu. Ali pripademo sem ali tja? Tiste dni je bilo, ko ni hotelo nobeno delo izpod rok in ko nismo niti mogli presoditi, katerega bi se lotili. Izkratka, začelo bi se bilo upropačanje na vseh koncih in krajih, materijalno in moralno, da nas ni bilo v vasi treh, štirih, ki smo se polagoma zavedli opasnosti položaja in začeli trezno misliti. Ljudstvu je bilo treba predvsem ohraniti mirno kri, dati mu vsestransko moralno podporo, zavladata nad njim s pošteno in odkritosrčno voljo. Tistikrat sem zaprosil za vpokojenje, ker je bilo novo delo med odrastlimi začasno nujnejše od onega med šolsko mladino... Zgodilo se je, da so potegnili mejo nad našo vasjo, da smo ostali na tej strani. Vse se je oddahnilo, a srca niso mogla biti vesela. Dvignila se je tista strašna stena, ki butamo obupno ob njo, mi na tej strani, naši bratje in sestre na oni, vsi, ki spadamo pod en krov, vsi, ki nas vežejo srčne vezi v eno veliko družino. In naša gruda na oni strani, naša polja in travniki, naše šume in lesovi, naši hribi in doline, vse vpije na pomoč in se zvija v bolečinah. Naša mladina v vasi pa, ki je nekdanj prepevala: Hribci, ponižajte se, dolin'ce, povišajte se, da se bo videlo ravno poljé, kjer fantič moj gre, poje danes v velikem hrepenenju:

Hribci, ponižajte se,
dolinice, povišajte se,
da se bo videlo tja na morjé,
kjer bodo naše mejé.

In drugo kitico:

Fantje, pripravite se,
na vojsko odpravite se,
Soča je videla naše solzé,
tam hoče naše mejé.»

Joža Pevec, Večna resnica, je nekoliko prenehal in se zazrl v daljavo. Sonce je stalo že precej visoko, naokoli je bilo svetlo, da je jemalo vid, trava se je krivila v veliki vročini. Nanos se je v daljavi zastrl s tenko soparno kopreno, da je bil videti kakor bi bil iz sladkorja. Pod lipami pa je bilo hladno in udobno, in nobenemu obeh novih znancev se ni mudilo dalje. Vedela sta, da si imata še mnogo povedati.

«Pa vprašal si me, kaj počenjam sedaj,» začne zopet Pevec. «Vidiš, v naši vasi se sedaj skoro vsi pečamo s tihotapstvom. Jaz sem načelnik tihotapcev, skoro vso mladino imam za seboj. Ko smo dovršili delo na polju in drugod, se zbiramo in odhajamo v temno noč. Znanе so nam vse najskrivnejše stezice, znan nam je vsak grm in kamen na poti. Na zvezde gledamo in v najčrnejši temi spoznamo mesto, kjer se je ustavila ali dalje premaknila naša noga. Nikdar še nismo zabredli s prave poti, vsako tihotapstvo se nam je do sedaj posrečilo.»

Joža Mrak se nemirno premika na svojem kamnitem sedežu, ne veruje, da je prav slišal.

«Tihotapci? ... Kako me je naenkrat zazeblo! Šališ se, tovariš ...»

Večna resnica ga pogleda resno od strani in nadaljuje:

«Da, tovariš, tihotapci ... Toda ne tihotapci tobaka in svile, zlata in srebra in lir. To, kar tihotapimo mi, je dragocenejše od zlata in draguljev, to je, dragi moj — človeško življenje, to je — svoboda, ki jo prinašamo vsakomur, ki po nji hrepeni. In rešili smo že marsikatero življenje, prinesli smo marsikomu prostost. Vidiš tamle ono preseko med najvišjimi smrekami na nasprotnem hribu? Od tukaj jo lahko opazi Tvoje oko, če pa zaide Tvoja noga tja čez, je ne najde nikoli. Tudi noga našega sovražnika je še ni našla in brez skrbi hodimo po njej. Strma je na tej strani, človek bi se lahko stojé pasel na njej, a mi smo v polpreteklih nočeh sopihali skoro po sedemkrat na teden po njej navzgor in še tisto noč proti jutru navzdol. In za nami je stopal vsakokrat sprevod betežnih, z bremen obloženih ljudi. Težja od bremen na njih hrbtih pa so bila bremena, ki so tiščala njih duše. Marsikatera trpka in krvava solza je padla na travo ob težki poti, iz obupa porojena, še danes ne pozabljena. Mnogo smo jih spravili semkaj v soparnih poletnih nočeh, a še več v nočeh, ko bi niti psa ne bil zapodil iz hiše. Naša vas jim je bila prvo pribežališče in zatočišče, od tu dalje pot širša in svetlejša. Vidiš, to je bilo tisto naše tihotapstvo v dneh groze in strahote ...»

V Tvojih očeh, tovariš, čitam vprašanje, zakaj jih je toliko odšlo od tamkaj. Težko je zapustiti rodno grudo in kdor jo zapusti, kaže, da je ni ljubil. Ne, prijatelj, pretežna večina jih je bila, ki so to rodno grudo zapuščali s krvavečimi srci in ki bi bili dali svoje izveličanje, da jim ni bilo treba iti. Oni bodo trdna vez med brati toz in onstran meje, in ko pride čas, ne bodo med zadnjimi. Oni, ki so odšli brez potrebe, so bili od nekdanj nadloga vsem, ki so pošteno mislili. In le prav je, da so se umaknili, ker tam bi bili več škodovali kakor morejo škodovati tukaj. Ni jih škoda, izginili bodo kakor kaplja na veji... In vidiš, tovariš Joža Mrak, sedaj, ko smo že davno opravili najnujnejše delo, ko ni treba več tihotapiti s človeškim življenjem, nikakor še nismo odložili tega posla. Še vedno hodimo tja čez, še vedno tihotapimo. A sedaj tihotapimo z lepimi mislimi, ki jih prenašamo z ene strani na drugo, tihotapimo z vsem, kar je potrebno, da izpodkoplje meje, ki so jih postavili nam v sramoto. Te meje mora pogoltniti sinje morje, jih mora preplaviti Soča!... Joža Mrak, Ti, ki praviš, da nisi nič, pojdi tudi Ti med tihotapce, da bodo izbrisani Tvoji grehi in da ne boš mislil na smrt, dokler sama ne pride po Tebe! Pa ne obotavljaj se! Zdravo!»...

Večna resnica se je dvignil lahko kakor mladenič in elastičnih korakov je stopal po stezi v dolino. Joža Mrak je zrl za njim in je videl, kako ga je tam doli med travniki sprejela v svojo sredo družba mladeničev in mladenk, prihajajočih iz cerkve. Sredi njih je stopal z vedrim čelom, lahko in gibko kakor oni.

Naenkrat pa je zazvenela iz doline na Joževo uho pesem, glasno odmevajoča od skalnatih robov:

Fantje, pripravite se,
na vojsko odpravite se,
Soča je videla naše solzé,
tam hoče naše mejé.

Basisti so pritiskali refren:

Ampak še dlje, še dlje,
naše mejé, naše mejé,
še dlje!...

Tam na križišču glavne česte so pred stražnico topo gledali zarjaveli tipični obrazi obmejnih stražnikov na mimo idoče pevce. Iz daljnega juga so bili prišli, pri nas jih je zeblo sredi vročega poletja. Bulili so in se režali, nihče izmed njih ni razumel besede.

Oddaleč pa se je s preroškim mirom smehljal sivi Nanos.